

¹³ Kéziratos másolata a Thoroczkai Máté és Lisznyai Gyárfás kódexében található, amelyet Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája kolozsvári fiókjának könyvtára őriz; lásd Pirnáth A. i.m. 188—192.

¹⁴ 1575. jún. 25-én a fejedelmi notárius, Sulyok Imre-oda ír neki levelet, lásd Pirnáth A. i.m. 103, Landsteiner K. után.

¹⁵ Pirnáth A. i.m. 103.

¹⁶ Rill, G. szerint „úgy látszik, hogy [Palaeologus] 1574 végétől a Nagyszeben melletti Olczonában élt; lásd i.m. 79.

¹⁷ Lásd: *Istoria României*, II. k. Bucureşti 1962, 941.

¹⁸ Ig. fordul elő.

¹⁹ Vö. az emléktábla szövegével.

²⁰ Lásd: Costil, P., *André Dudith, humanista hongrois 1533—1589*. Paris 1935, 140, idézve Pirnáth A. i.m. 58., Rill, G. után i.m. 75.

²¹ Rill, G. i.m. 131. jegyzetében említi a nevet az 1571 évi bécsi udvari kamara levéltárának számadáskönyveiben előforduló bejegyzések alapján.

²² Lásd: *Istoria României*, II. kötet, Bucureşti 1962, 269; Müller, G. *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der „Sächsischen Nationsuniversität“*, Hermannstadt (1942).

²³ Lásd: Schuller, Fr., *Beiträge zur äußeren Geschichte der Erbgrafen der sieben Stühle*, in „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde“ 21. kötet, 1887, 334—345. — az olczonai grófokról.

²⁴ Lásd: az olczonai ágostai hitvallású evangélikus egyházközség levéltárában található kéziratos „Emlékkönyv“.

²⁵ Vö. Gerendi Jánosnak molnára, „Mohorrai Iván fia, Demeter“ számára adott „manumissio“-jával, in: „Korrespondenzblatt der Vereines für siebenbürgische Landeskunde“, 47. k. 1924, 70.

²⁶ Schuller, Fr. i.m. 345.

²⁷ Jakab E., Gerendi János és Francken Keresztély, in „Keresztény Magvető“, 28. k. (1893) 33.

²⁸ Pirnáth A. i.m. 195.

²⁹ Schuller, Fr. i.m. 343.

³⁰ Ebből a szempontból kell Palaeologus viszonyát az olczonai gyülekezettel szemben nézni. Pirnáth A. (i.m. 103) azt írja, hogy a Gerendi testvéreknek „mágnás minőségükben annyi hatalmuk volt, hogy védencüket a nem éppen barátságos szászokkal szemben megvédhették“, — ez az állítása téves. A Gerendiek hatalma Olczonában csak a birtokukban levő geréb-kuriára és a hozzátartozó birtokra terjedt ki.

³¹ Lásd: Pirnáth A. i.m. 114, kk, Csanádi Imrénének 1575. ápr. 8. és jún. 3-ról, Landsteiner K. után közölt irását.

³² Pirnáth A. i.m. 116. hasonlóképpen Landsteiner K. után.

³³ Pirnáth A. i.m. 171.

³⁴ Possevino, A., Transsilvania (1584), kiadta Veress A., in: „Fontes Rerum Transilvanicarum“, 3. k. Bp 1913, 104.

PÉTERFFY GYULA

ORBÁN BALÁZS ALAPÍTVÁNYA

Orbán Balázs 1876. augusztus 12-én tette első alapítványát a szé-kelykeresztúri unitárius gimnázium fejlesztésére és a legkiválóbb tanulók jutalmazására, meghagyása szerint „nemzet és vallás különbség nélkül“.

Az alapítványra először Sándor János, a gimnázium történetírója (1896), majd két jubileumi évkönyv s legutóbb e sorok írója emlékezett a KORUNK 1971/9 számában.

Meggyőződésem, hogy rajtunk, unitáriusokon kívül szívesen s örömmel, sőt büszkeséggel emlékeznek rá mindazok is, akik mint a gimnázium egykori tanulói részesültek az alapítvány szellemének megfélelően: az erkölcs, a becsületesség, a tisztesség, a szorgalom elismerésében, annak kitüntető jutalmában.

Orbán Balázs nem volt tanulója ennek az iskolának, csak mint az akkori keresztúri választókerület országgyűlési képviselője, gondjába vette ezt a tanintézetet, mely patrónus hiányában a vidék népének közmunkájával épült, első formájában „vesszöből és sárból“. S bár a kerület hűtlen lett Orbán Balázshoz, mert 1881-ben a kormánypárt jelöltjét választotta meg vele szemben, ő továbbra is hű maradt a gimnáziumhoz s három ízben tett alapítványt az iskola fejlesztésére és a tanulók jutalmazására.

Ma az utca, ahol az épület van, Orbán Balázs nevét viseli.

Közel húsz évi tanárságom ideje alatt alkalmam nyílt nemcsak az Orbán Balázs alapítványtevő leveleinek áttanulmányozására, hanem arról is meggyőződni, hogyan történt az alapítvány felhasználása és a tanulók jutalmazása. A többszöri elértéktelenedés után, hogyan biztosították az alap fennmaradását, újjáteremtését, többször a semmiből, csak azért, hogy mint a hamu alatt izzó parázs, újra életre keljen, s nemes hivatását továbbra is betöltse.

A mai nemzedék szívesen élesztgeti, ápolja haladó hagyományait s hivatkozik rá munkája, hivatása elvégzésében. Ezért emlékezünk mi is rá és idézzük Orbán Balázs alapítólevelének néhány sorát:

„Mi, szegény kopár hegyek közé szorított székelyek, mint minden, úgy a nevelés terén is háttérbe szorultunk. Itt is, mint egyebekben, az önsegélyre vagyunk utalva; azért én csekély alapítványomat egy székely tanodához, imádott szülőföldem egy oly tanintézetéhez küldöm, mely azt leginkább szükségli, egy oly nevelő intézethez, melyben nagyon sok szegény tanuló van, s mely egy kis számú felekezet túlfeszített áldozatkészségéből merített lételt s annak köszönheti folytonos fejlődését, attól várja jövődjének biztosítását. Ez a székelykeresztúri unitárius gimnázium, mely egy sűrű népességű vidék iskoláját képezi, s melyben leginkább szegény falusi nép fiai küzdenek az önfenntartás és kiképeztetés nyomorával. Az ilyeneknél néha csekélynek tetsző segély is jótékonyan hat, miért alapítványomat ösztöndíj alakjában ez intézettel kapcsolom össze.

A székelykeresztúri unitárius gimnáziumban 5 gymnasialis osztály van jelenleg rendszeresítve, tesztek tehát 500, azaz ötszáz frt. alapítványt oly formán, hogy mindenik osztályban évenként százszáz frt-nak kamatja a *legjelesebb tanulóknak nemzet- és valláskülönbség nélkül ösztöndíjként kiszolgáltassék*. [...] Ez ösztöndíjak kiosztásánál azonban minden protekció és részrehajlás útját elzárni kívánván, a tanuló ifjaknak is, az ösztöndíj képesek megjelölésé-

re, némi befolyást gyakorolni kívánok biztosítani, nem annyira ellenőrzés, mint inkább az önérték ébresztése céljából, s főleg azért, hogy a tanulók, már fiatal, zsenge korukban hozzá szokjanak az érdem méltánylatához s ennek nemesítő érzetét elsajátítsák. Ez okon a jelölt ösztöndíjak mindenik osztályban a legfeddhetetlenebb magaviseletű, a tanulmányokban a legfőbb szorgalmat és előmenetelt tanúsító ifjúnak adassanak a következő módozat szerint: Mindenik ösztöndíj jogosult osztályban, az illető közvizsgát pár nappal megelőzőleg, az osztály tanulói *titkos szavazat útján* választásuk ki a legérdemesebbet, kinek a közvizsga alkalmával az ösztöndíj buzdító szavak kíséretében, kézbesítendő.“

1889-ben, mikor az iskola hatodik osztálya létesült, Orbán Balázs újabb 100 forinttal egészítette ki első alapítványát, majd halála előtt három nappal, 1890. április 16-án kelt végrendeletében ismét megemlékezett a székelykeresztúri gimnáziumról:

„Tekintve az emberi élet múlandóságát, a földi élettől való megválásnak bizonytalanságát, főleg az oly egészségben megrongált egyénél, mint aminő én vagyok, szükségesnek tartom, halálom bekövetkezhetése tekintetéből csekély földi javaimra nézve, már most megtenni végintézkedésemet. [...] Én családdal nem lévén megáldva, a székely népet tekintem családomnak s azt kívánom fő örökösömmé tenni; míg másrésről, a testvéri szeretet adóját sem kívánom megtagadni azon testvéremtől, ki arra rá van szorulva s ki gyermekei által családunk tovább folytatására hivatva van [...] A Szejkefürdőt, az ahhoz tartozó tagot és szombatfalvi házat hagyományozom Bódog bátyám fiúutódainak, úgy azonban, hogy a fürdő és gazdasági jövedelméből tartozik mindenévben a Székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumnak 200, írva kétszáz forintot kiszolgáltatni ő és jogutódai 20 éven át, vagyis mindaddig, amíg 4000 (négyezer) frtot fog az évi járadék tenni.

Ezen segílyt hagyom nevezett iskolának azért, hogy a kapandó évi járadékból, fordítsa az egyik 100 frtot szegény tanulók, — a legszorgalmasabbak és legkitünőbbek ösztöndíjával; a másik 100 frtot pedig a beállítandó VI-ik osztály tanári fizetése alapjául, amelyre már életemben tettem 100 (egyszáz) frt. alapítványt. [...], — nem tagadom, hogy végtelenül fáj lelkemnek, hogy a keresztúri választókerületben épen székely testvéreim, azok közt unitárius hitrokonaaim buktattak meg. De én e megaláztatásomért, e kitagadásomért úgy kívánok bosszút állni, hogy a népnevelés előmozdítása által edzem meg jövőre e népet a hazafiasságában.“

Végrendeletében foglalt harmadik alapítványa már nem ért célt, mert öccse perrel támadta meg. Az alapítvány összege az évek során sokféle változáson ment át.

Az iskola igazgatósága, az alapítványtevő akaratához híven, szigorúan ragaszkodott ahhoz a demokratikus módhoz, ahogyan Orbán Balázs a jutalmak szétosztását rendelte.

A tanulók titkos szavazata alapján Orbán Balázs szándékának megfelelően „a legjelesebb tanuló, — nemzet és vallás különbség nélkül“

kapta. A jutalomban részesültek teljes névsorát e helyen közölni nem tudjuk, de az egyházi irattárban bárki megtekintheti.

Most pedig hadd emlékezzem az 1930-as isk. évek egyikének, az I. osztályban tartott utolsó s egyben évváró osztályfőnöki órájára.

Kezemben az osztálynapló helyett egy fekete táblájú, a *Gimnázium története* című könyv, amely Orbán Balázs alapítólevelének és végrendeletének szövegét is tartalmazza. Zsebemben a szavazáshoz szükséges kis cédulák. Az osztály tanulói csendben, fegyelmезetten, felállással fogadtak. A tanári asztalhoz érve, nem ültem le, csak néztem azt a 40—45 bogárszemű kis székeley gyermekeket.

Az alapítólevél és végrendelet felolvasása után, a szavazás módosztatát még nem ismerő első osztályosoknak néhány szóbeli utasítás mellett, kiosztottam a szavazó cédulákat, mondván: „most üljetek le, s azzal a rejtegetett kicsi kulccsal nyissátok ki lelketek titkos ajtaját, s ki-ki maga döntse el, melyik az osztálytársai közül, akit becsületesnek, szorgalmasnak, jó magaviseletűnek, segítőnek, egyszóval a legjobbnak tart, s akit boldog örömmel szívébe zárna mint legjobb barátot. Ha döntöttek, — titokban, hogy senki se lássa, senki se tudja, — annak nevét írjátok rá arra a papirosra, hajtsátok össze és tegyétek az asztalra kitett kalapba.“

A szavazólapokat két tanuló bontotta fel és olvasta a neveket. Egy táblán jegyezte a szavazatokat. A nyertest, ki a legtöbb szavazatot kapta, az osztály felállva éljenezte, tapsolta, csak egy maradt ülve, a padra ráborulva, S. Laci, a nyertes. Néhány kedves köszöntő szó után felszólítottam: „Laci, gyere ki, arcodról azt a két lepergő gyöngyszemet töröld le, s az osztály felé fordulva csak annyit mondj köszönöm. Nektek most meg csak azt mondhatom, hogy az első osztályt elvégeztétek. Hiszem és meg vagyok győződve, hogy a délutáni konferencia határozata szerint, mindenki „felsőbb osztályba léphet“. Búcsúzóul mindnyájatoknak, a szeptemberi viszontlátásig jó vakációzást kívánok.“

SIMÉN DOMOKOS

ADALÉKOK AZ ADÁMOSI EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

Kelemen Lajos *Ádamos és régi emlékei* című, a község múltját idéző tanulmányát¹ főleg egyházi vonatkozású adatokkal kívánom kiegészíteni az alábbiakban.

Ádamosnak a szomszédos Sövényfalva felé eső domblépcsőjét Padének nevezik. Itt homokbányászás közben kő- és bronzkori leletek kerültek elő, bizonyágaként az őskori településnek. Idők folyamán a Padé alatt, a Küküllő vize mellett alakult ki a mai község. A legrégibb egy-